

TURISTIČKA VALORIZACIJA PRIRODNE BAŠTINE PARKA PRIRODE HUTOVO BLATO

TOURISTIC VALORISATION OF THE NATURAL HERITAGE OF HUTOVO BLATO NATURE PARK

A. Vrsaljko

SAŽETAK

Hutovo blato je 1995. godine proglašeno parkom prirode u Bosni i Hercegovini. U radu je dan pregled ekoloških obilježja Parka, s posebnim osvrtom na krajobraznu, biološku i hidrološku raznolikost, kao paradigme razvoja posebnih oblika turizma primjerenih Parku prirode Hutovo blato. Analizirana je dostupna literatura, podatci dobiveni iz samog parka, provedeno anketno ispitivanje, dana SWOT analiza i napravljen intervju s ravnateljem parka Turizam divljine, turizam temeljen na prirodi, pustolovni turizam i ekoturizam snažno su motivirani time. Međutim, postoje ograničenja za ekoturizam, jer su dva od pet čimbenika niska (interakcija između posjetitelja i lokalnog stanovništva te financijska i ekonomska održivost), te je te probleme potrebno riješiti ukoliko se želi razvijati ekoturizam. U promidžbi i informiranju o krajobraznoj, biološkoj i hidrološkoj raznolikosti Parka, kao glavni promidžbeni alati su se pokazali internet i usmena predaja kao i leci koji se dijele u Parku, dok su turističke zajednice i agencije zakazale, što nije dobro i to treba popraviti, potrebno je povezati sve dionike u stvaranju autentičnog i prepoznatljivog turističkih proizvoda parka, gdje je holistički pristup prioritet. Istraživanje je provedeno putem on-line obrasca namijenjenog ispitivanju mogućnosti razvoja posebnih oblika turizma na Hutovom blatu, gdje su obuhvaćeni ispitanici koji su već posjetili park. Sudjelovalo je 240 ispitanika, od toga 134 žene i 106 muškaraca. *Anketa o razvoju turizma u Parku prirode Hutovo blato* sadrži 24 pitanja kojim su prikupljeni demografski podaci posjetitelja, podaci o mišljenju posjetitelja Hutova blata te krajobraznoj, biološkoj i hidrološkoj raznolikosti ovoga kraja, odnosno koliko ta raznolikost pridonosi i koliko bi mogla pridonijeti razvoju specifičnih oblika turizma u Hutovom blatu. Glede valorizacije biološke baštine, biljnog i životinjskog svijeta 53,3 % posjetitelja daje prednost Wildlife tourism koji obuhvaća promatranje rijetkih, ugroženih i zanimljivih biljnih ili životinjskih vrsta,

dok je 46,7 % posjetitelja izabralo ekoturizam koji uključuje elemente edukacije i očuvanja/zaštite. Gledajući pak krajobraznu i biološku raznolikost 63 % ispitanika odgovorilo je kako smatraju da je Nature based tourism onaj specifični oblika turizma koji treba razvijati, dok 36,7 % daje prednost Adventure tourism za koji smatraju da bi se mogao razvijati s obzirom na krajobraznu i hidrološku raznolikost parka. Nadalje, istraživanje pokazuje kako najveći broj ispitanika (40 %) želi edukacijski program o krajobraznom bogatstvu parka uvrstiti u turističku ponudu, trećina (26,7 %) smatra kako bi bilo dobro u ponudu uvrstiti edukacijski program o fauni parka, 23 % pokazuje zanimanje za edukacijski program o hidrološkoj raznolikosti parka i 20 % bi željelo u turističku ponudu uvrstiti edukacijski program o flori Parka prirode. Svi ovi odgovori nam sugeriraju kako bi se trebalo ozbiljno pozabaviti osmišljavanjem jedinstvenog turističkog proizvoda koji bi obuhvaćao posebne oblike turizma primjerene parku kao što su: turizam divljine, ekoturizam, krajobrazni turizam i pustolovni turizam.

Ključne riječi: krajobrazna raznolikost, bioraznolikost, histološka raznolikost, turizam

ABSTRACT

Hutovo blato was declared a Nature park in Bosnia and Herzegovina in 1995. This paper gives an overview of the park's ecological features with a special emphasis on the landscape, its biological and hydropower as a paradigm for the development of special forms of tourism suitable for Hutovo blato Nature Park. A prerequisite for their development is most certainly the analysis of the relevant research data as well as the park's data along with the questionnaire survey, SWOT analysis and interviews with park directors. All of these elements offer a strong support for wildlife tourism, nature-based tourism, adventure tourism and ecotourism. However, there are restraints to the ecotourism's development which need to be dealt with in order for the progress to take place because two of the five crucial factors are at an disadvantageous level (interaction between visitors and the local population; financial and ecologic sustainability). The Internet, leaflets and oral communication are traditional means of the promotion of the landscaping, biological and hydrological diversity of the park. These should be reinforced with the activities provided by the tourist boards and agencies which are currently excluded. Therefore, it is necessary to establish and maintain contact with the stakeholders in order to create an authentic and acclaimed touristic product in which a

holistic approach is a priority. Our research was conducted via on-line form designed to examine the possibility of developing special forms of Hutovo blato tourism while the respondents were the former park visitors. There were 240 respondents, of whom there were 134 women and 106 men. A 24-item *The Hutovo Blato Tourism Development Survey* inquires about the visitors' demographic data, their opinion on Hutovo blato landscape, biological and hydrological diversity as well as the diversity contributions to the development of specific forms of tourism in Hutovo blato. Regarding the valorisation of biological heritage, flora and fauna, 53.3% of visitors favoured wildlife tourism, which includes the observation of endangered flora and fauna, while 46.7% of visitors chose ecotourism which included elements of education and conservation / protection. Considering landscape and biodiversity, 63% of respondents said that they considered nature-based tourism a specific form of tourism to be developed, while 36.7% gave preference to adventure tourism because of its developmental potential with regard to the landscape and the hydrological diversity of the park. Furthermore, the survey shows that the largest number of respondents (40%) wants to include a landscape-richness education program in the tourist offer, 26.7% think it would be good to include an educational program on the park's fauna, 23% show interest in the educational program on hydrological diversity of the park and 20% of the participants would like to include an educational program on the flora of the nature park in the tourist offer. All of these answers indicate that we should seriously consider the design of a unique tourism product that includes specific forms of tourism appropriate for the park, such as wildlife tourism, ecotourism, nature based tourism and adventure tourism.

Keywords: Landscape Diversity, Biodiversity, Water Diversity, Tourism

UVOD / INTRODUCTION

Park se prostire se na gotovo 8000 ha doline rijeke Neretve između 17° 43' i 17° 31' istočne geografske dužine i 43° 00' i 43° 06' sjeverne geografske širine. Park je močvarna depresija koja se nalazi uzduž lijeve strane rijeke Neretve u tipično krškom krajobrazu, čija močvarna površina iznosi 3552 ha. Hidrološko bogatstvo je jedan od temeljnih fenomena s posebnostima koje su utjecale da se ovo područje proglasi zaštićenim djelom prirode, odnosno parkom prirode. International Centre for Birds of Prey (ICBP) uvrstio je 1998. Hutovo blato u listu međunarodno važnih staništa ptica. Potom je 2001. upisan u listu močvara od međunarodne važnosti po metodologiji Ramsarske konvencije i registrirano je pri UNESCO-vom Direktoratu u Parizu. Zbog prisutnosti endemskih vrsta

jako ograničenog područja rasprostranjenosti ima značajnu ihtiofaunističku vrijednost (Tutman, et al., 2012.). Upravo zbog razvedenosti močvarnog područja u poroznom krškom krajobrazu i izuzetnog biološkog bogatstva, takva ljepotica se treba otkriti posjetiteljima u svim svojim pitoresknim varijacijama. Stoga se trebaju pažljivo implementirati oblici turizma primjereni ekosustavu Hutovo blato.

PREGLED LITERATURE / LITERATURE REVIEW

U čovjekovom kodu postoji neraskidiva veza s prirodom (biophilia hypothesis), odnosno upućenost na prirodu (Wilson, 1984.; Siikamaki, et al. 2019.). Za čovjeka koji živi i radi u stresnom okruženju priroda je „najblagotvorniji eliksir“ za rekuperaciju i opuštanje. Prednjače posebno vrijedni dijelovi prirode, kao oaze netaknute prirode pogodna za posebne oblike turizma u zaštićenim područjima, gdje dolazi do fine interakcije posjetitelja i prirode u totalu (Smith & Eadington, 1992.; Cater, 1993.; Wearing & Neil, 1999.; Holden, 2003.). Općeprisutna je bojazan da učinci turizma mogu znatno djelovati na okoliš, prvenstveno na biljni i životinjski svijet, unatoč mjerama koje se poduzimaju kako bi se izbjeglo ugrožavanje već zaštićenih vrsta (Buckley, 2004.). Brojna istraživanja su pokazala negativni utjecaj čovjeka u odnosu na životinje pri čemu životinje pokazuju intenzivnu budnost, više se kreću, doživljavaju fiziološki stres (behavioral and physiological-stress hormones), odnosno povećanu potrošnju energije (Arlettaz et al. 2007.; Barja et al. 2007.; Ellenberg et al. 2007.; Tarjuelo et al., 2015.). Planinari gaze staze koje uništavaju vegetaciju i otkrivaju korijenje biljaka, što smanjuje otpornost biljaka na sve veće klimatske promjene (Haukeland, 2011.). Turizam u netaknutoj prirodi s jedinstvenim atrakcijama postao je u zadnje vrijeme brzo rastući segment turističke industrije (Balmford et al., 2009.; Haegeli & Pröbstl-Haider, 2016.; Haegeli, P. & Pröbstl-Haider, U., 2016.). Upravljanje zaštićenim područjima time postaje sve izazovnije i zahtijeva holistički pristup da se postigne ravnoteža između određenih oblika turizma koji će zadovoljiti turiste uz minimiziranje mogućih sukoba u zaštićenim područjima. To ujedno predstavlja izazov pri izradi politika upravljanja zaštićenim područjima (Juutinen et al., 2011.; Lertwannawit & Anuwichanont, 2011.). Fennell (2013.) smatra da je masovni turizam neodrživ oblik turizma, stoga zagovara alternativne oblike turizma koji su održivi, kao što su Wildlife tourism, Adventure tourism, Nature based tourism i Ecotourism. Ovi oblici turizma nisu adekvatno vrjednovani u svijetu, dok su u Hrvatskoj u samim začecima (Vrsaljko et al., 2019.).

Turizam flore i faune/Wildlife turizam. Kvaliteta prirodnog područja temeljena je na biološkim elementima, tj. biljnom i životinjskom svijetu koji igra glavnu ulogu u privlačenju turista u određene destinacije. Porast broja wildlife turista predstavlja fenomen (Ceballos-Lascurain, 1998.).

Turisti u takvim područjima traže iskustvo koje će im omogućiti da istraže, bez obzira na vrijeme boravka u destinaciji, novi ekosustav i njegove stanovnike (Higginbottom, 2004.a). Postoje razlike između posjetitelja, neki su entuzijasti, beskrajno žele istraživati biljni i životinjski svijet dok su drugi samo izletnici u okolna području, nedaleko od luksuznih hotela u kojima borave (Shackley, 1996.). Velik broj posjetitelja želi upoznati što širu okolicu, dok drugi dolaze prvenstveno radi zabave, stoga postoji puno različitih formi wildlife turizma.

Kao primjer možemo navesti Island gdje u zadnje vrijeme promatranje divljih životinja dobiva sve više na važnosti (Granquist & Nilsson, 2013; Nilsson, 2012.). Wildlife tourism fascinira turiste i povećava interes za biljni i životinjski svijet, te tako može biti alat za pojačanu zaštitu u određenim staništima i zajednicama (McNeely et al.2004.), no isto tako može polučiti negativne učinke kao što su promjene u ponašanju ili fiziološke promjene promatranih životinja (Green & Giese, 2004.; Reynolds & Braithwaite, 2001.). Ako se Wildlife tourism upravlja na način da se udovolji željama turista, a istodobno ne ometa životinje (Ballantyne et al. 2009.; Marschall at al. 2017.), utjecaji na divlje životinje su svedeni na minimum, a postignut je maksimalno pozitivan doživljaj posjetitelja.

Pustolovni turizam/Adventure tourism. Adventure tourism and Nature based tourism dijele sličnosti, ali su različiti aspekti turizma. Adventure tourism uključuje fizički izazov, edukaciju i kontakt s prirodom, a može biti jedan od tri tipa; malih razmjera tj. s mnogo obilježja ekoturizma (npr. promatranje ptica, ronjenje itd.); srednjih razmjera i sportski orijentiran (npr. kanu i rafting); i velikih razmjera u obliku masovnog turizma (npr. safari) (Newsome et al., 2013.). Glede Adventure tourism glavne aktivnosti uključuju planinarenje, penjanje po stijenama, ronjenje i plivanje, aktivnosti u vodi, trekking, avanture na plaži, prirodne ljepote i avanturu s divljim životinjama (Dutta & Dutta, 2013.). Značajan je broj kineskih turista koji više nisu zadovoljni razgledanjem ili kupovinom, već iskazuju želju za iskustvom koje obuhvaća uzbuđenje i avanturu (Chow & Murphy, 2008.; Jin et al., 2019.).

Krajobrazni turizam/Nature based tourism. Nature based tourism kao što mu sam naziv kazuje, vezan je isključivo za prirodu i ima poseban naglasak na poticanju razumijevanja i očuvanja prirodnog okoliša, osim što obuhvaća promatranje prirode kao primarni cilj. Ova vrsta turizma ima fokus na promatranju abiotskih dijelova landscape/krajobraza (stijene, hridi, slapovi i sl.), kao i biotskih dijelova okoliša (biljni i životinjski svijet). Harrison i Husbands (1996.) u svojoj knjizi navode da turizam temeljen na prirodi obuhvaća održivi pristup u kojem turizam donosi prednosti za turiste, lokalno stanovništvo i državu. Nature based tourism razlikuje se od Wildlife tourism jer ima širi fokus nego čisto promatranje divljači. Čitav okoliš primarni je fokus, te ovu vrstu turizma preferiraju turisti koji dolaze na izlete u prirodu i holistički uživaju u cjelokupnom prirodnom okruženju. Cilj je unapređivati ovu vrstu turizma ali istovremeno imati na umu da bi se vrlo lako moglo doći do masovnosti ove vrste turizma što nikako nije poželjno (Newsome et al., 2013; Plummer et al., 2009; Taczanowska et al., 2019.).

Ekoturizam/Ecotourism. Primarni ciljevi ekoturizma su poticanje održivog korištenja prirodnih resursa uz istodobno očuvanje istih, održivo korištenje kulturnih dobara te poticanje ekonomskog razvoja i diversifikacije. Ceballos-Lascurain (1998.) smatra da bi na individualnoj razini trebalo dodati ulaganje u kvalitetu života ljudi kroz svoje učenje o prirodnom svijetu. Kroz dugi niz godina vodila se rasprava o tome kako na najbolji način definirati pojam ekoturizma jer se često miješa s drugim vrstama turizma (Fenel, 1999.). To je točno samo ako se turizam odvija s velikom pažnjom (Honey 1999.; Lee et al., 2019.). Pri tome navode da na to da stvarni ekoturizam ima sedam obilježja i uključuje putovanje do prirodne destinacije, smanjen utjecaj na okoliš, podizanje ekološke svijesti, pružanje izravne financijske koristi za očuvanje prirodnih područja, pružanje financijske koristi za lokalno stanovništvo, poštivanje lokalne kulture, podržavanje ljudskih prava i demokracije. To su lijepo sublimirali u five parameters of ecotourism Gaymans & Hikes (1996.). Ekoturizam je zapravo putovanje u krhka, netaknuta i obično zaštićena prirodna područja, te nastoji imati nizak utjecaj na okoliš (Newsome et al., 2013.). Posebno prihvatljivi oblici turizma u i oko parka koji koriste domicilne vrste biljka i životinja kao atrakcije u prirodi ili pak u gastronomiji su agritourism and ecoagritourism (Vrsaljko and Viljac, 2015.; Vrsaljko and Čukelj, 2016.; Vrsaljko et al., 2017.).

MATERIJAL I METODE / MATERIAL AND METHODS

Istraživanje je provedeno u PP Hutovo blato u Bosni i Hercegovini. Ciljevi ovog rada je ustanoviti kako i na koji način biološka i krajobrazna raznolikost PP Hutovo blato utječe i pospješuje razvoj turizma, te u kojoj mjeri može turizam pozitivno djelovati na cjelokupnu biološku i krajobraznu raznolikost parka, odnosno smanjiti neželjene antropogene pritiske. Posebnu pozornost posvećena je hidrološkom bogatstvu na kojem počiva cjelokupna biološka baština, odnosno krajobrazna ljepota i jedinstvenost. Upravo na krajobraznim i biološkim atrakcijama se temelje posebni oblici turizma primjenjivi u posebno vrijednim dijelovima prirode. Nadalje, među ciljeve ovog rada ubrajamo ekološko i općenito holističko vrednovanje parka u smislu specifičnih oblika turizma kao što su: Ecotourism, Nature base tourism, Wildlife tourism and Adventure tourism. Sukladno ciljevima istraživanja postavljena su istraživačka pitanja:

1. Može li biološka raznolikost Parka prirode Hutovo blato biti paradigma razvoja turizma?

2. Može li krajobrazna raznolikost Parka prirode Hutovo blato biti paradigma razvoja turizma?

3. Da li je sadašnje stanje očuvanosti biološke i krajobrazne raznolikosti Parka prirode Hutovo blato na zadovoljavajućoj razini glede razvoja turizma?

Pri sastavljanju anketnog upitnika akceptirana je slijedeća problematika:

Detekcija razloga dolazaka posjetitelja u park.

Percepcija posjetitelja o krajobraznoj, hidrološkoj i biološkoj raznolikosti parka.

Percepcija posjetitelja o pogodnosti parka za razvoj specifičnih oblika turizma.

Istraživanje je provedeno preko on-line obrasca koji je osmišljen na način da ispita mogućnost razvoja specifičnih oblika turizma u PP Hutovo blato kako bi se došlo do spoznaje koliko su posjetitelji uopće upoznati s onim što ovaj park može pružiti. *Anketu o razvoju različitih oblika turizma*, posjetitelji su ispunili preko on-line obrasca koji im je poslan putem linka te su pitanja postavljena na način da mogu odgovarati osobe koje su već posjetile park kako bi dobili uvid koliko su uopće ispitanici upoznati s prirodnom ljepotom ovoga kraja. *Anketa o razvoju različitih oblika turizma u PP Hutovo blato* se sastoji od 24 pitanja. U istraživanju su sudjelovala 240 ispitanika. Prikupljeni podaci

obrađeni su kroz izračun postotnog udjela unutar ponuđenog pitanja. Proveden je i polu strukturirani intervju s upraviteljem Parka prirode Hutovo blato koji se sastojao od osam glavnih pitanja te niza dodatnih u svrhu pojašnjenja. SWOT analizom su sintetizirani prednosti, nedostaci, ograničenja i mogućnosti vrednovanja prirodne i kulturne baštine parka i okolice u funkciji razvoja primjerene strategije samog parka i turizma kao komplementa.

REZULTATI / RESULTS

U istraživanju su sudjelovala 240 ispitanika, od toga 134 žene i 106 muškarca. Iz tablice 1 se vidi da su žene više zainteresirane za obilazak posebno vrijednih dijelova prirode i upoznavanje prirodne baštine. Glede dobne strukture uključene su razne dobne skupine, pri čemu je zanimljivo da su najčešći posjetitelji ljudi srednje dobi (30-40), odnosno starije dobi (< 50), pri čemu je i znatan udio mlade dobi (18-29).

Tablica 1. Sociodemografske karakteristike posjetitelja

Table 1 Socio-demographic Characteristics of the Visitors

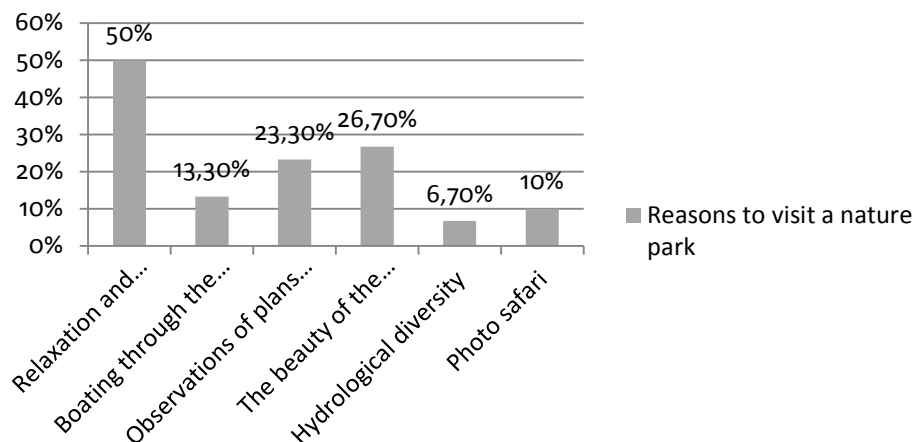
Variable	Group	Number	Percentage (%)
Gender	Female	134	56%
	Male	106	44%
Age	18-29	48	20%
	30-40	51	21%
	41-50	80	33%
	More than 50	61	26%
Level of Education	High school	81	34%
	Postgraduate degree	56	23%
	Secondary school	103	43%
Number of days spent at the nature park	One day	216	90%
	Two days	19	8%
	Three days or more	5	2%

Gledajući stupanj razine obrazovanja, vidljivo je da su dobro zastupljene sve 3 skupine, pri čemu je ipak najviše onih sa srednjom školom, no radije podatak da je 57 % posjetitelja s višom ili visokom izobrazbom. Pri tome je 61 % posjetitelja prvi put posjetilo park, dok ih je 39 % posjetilo više puta. Nadalje, glede dužine boravka uglavnom su to jednodnevni posjeti, što se može objasniti ne diversificiranom ponudom parka.

Rezultati ankete

Slijedi dubinsko propitkivanje ispitanika o razlozima posjeta parku (moguće više odgovora).

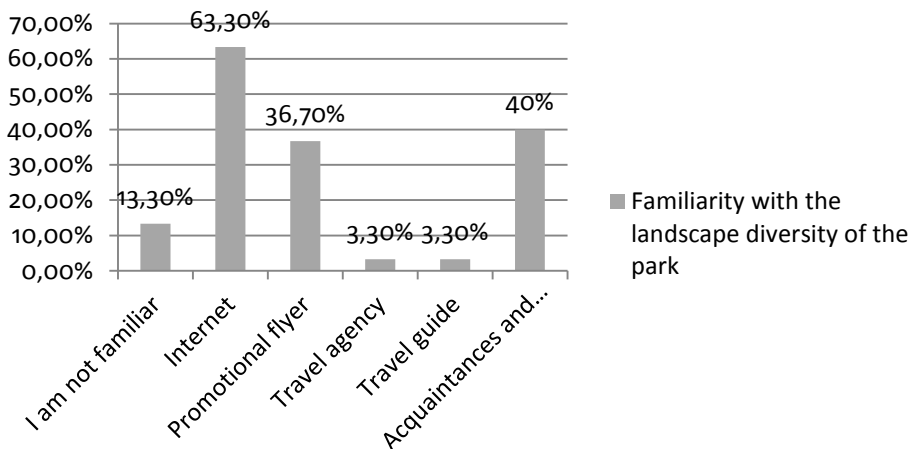

Grafikon 1. Razlog posjeta PP Hutovo blato

Figure 1 Reasons for visiting the Nature Park Hutovo Blato

Kao najčešći razlog posjeta navodi se odmor i rekreacija (50 %), a tek 26,70 % navodi krajobrazne ljepote kao razlog posjete, slijedi promatranje biljaka i životinja, vožnja brodicama, odnosno safari (Figure 1.). Vidljivo je kako posjetitelji nisu dovoljno upoznati s ostalim atrakcijama u i oko parka, kao ni s ostalim bogatstvima i aktivnostima u parku. U svijetu su prepoznati i visoko cijenjeni foto safari i plov kanuima što ovdje nije slučaj, a što govori o nedostatnoj prepoznatljivosti ovih aktivnosti, stoga na tome valja poraditi.

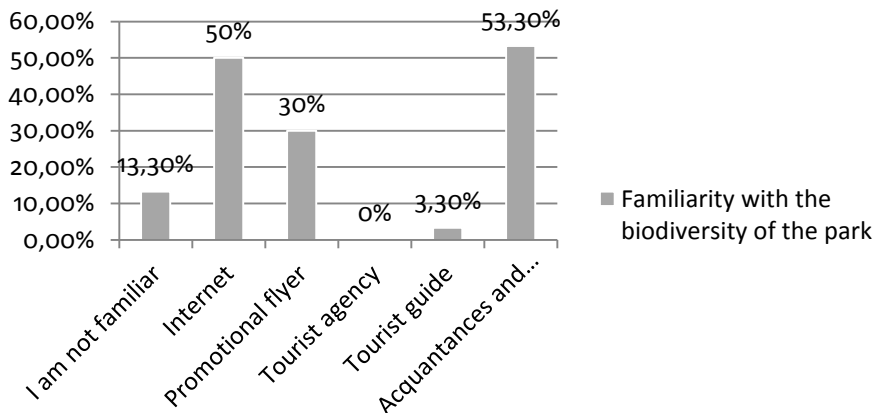
Glede načina informiranja o krajobraznoj raznolikosti Parka, gdje je dana mogućnost odabira više odgovora, odgovori su prilično dispergirani (Figure 2.). Ono što se može izdvojiti je Internet kao nezaobilazni čimbenik izvora informacija, odnosno usmena predaja preko prijatelja, rodbine i poznanika. Također se može vidjeti da promotivni letak značajno pridonosi prepoznatljivosti parka, dok su potpuno zakazale turističke agencije i turistički vodiči.

Grafikon 2. Način informiranja o krajobraznoj raznolikosti parka
Figure 2 Methods of informing about the landscape diversity of the park

Na pitanje o upoznatosti s **krajobraznom raznolikosti** Parka prirode Hutovo blato najveći broj je odgovorio kako je se s krajobraznom raznolikošću upoznao putem Interneta (63,3 %), zatim preko prijatelja i poznanika (40 %) te putem promotivnog letka (36,7 %), a 13,3 % ispitanika odgovorilo je kako nije upoznato s krajobraznom raznolikošću parka. Ovi odgovori ukazuju na potrebu bolje promocije Parka prirode Hutovo blato odnosno njegove krajobrazne raznolikosti, kako bi s posjetitelje bolje upoznali s posebnostima parka.

U figure 3 testirali smo način upoznatosti posjetitelja s **biološkom raznolikosti** u Parku prirode. Iz dobivenih odgovora možemo vidjeti kako su posjetitelji informacije o biološkoj raznolikosti najvećim dijelom dobile od poznanika i prijatelja (53,3 %) ili preko Interneta (50 %), 30 % dobilo je informacije putem promotivnog letka, a čak 13,30 % uopće nije upoznato s biološkom raznolikosti u Parku prirode Hutovo blato. Odgovori koji su ponudili posjetitelji ukazuju na nedovoljnu upoznatost sa biološkom raznolikošću Parka prirode Hutovo blato, na čemu je potrebno intenzivno raditi, čime bi se znanje posjetitelja znatno produbilo. Po ovom pitanju disperzija je drugačija u odnosu na prethodno pitanje, pri čemu je 53,3 % posjetitelja upoznato preko prijatelja, rođaka i poznanika, 50 % putem Interneta, a 30 % putem letka što je kao i u prethodnim odgovorima.

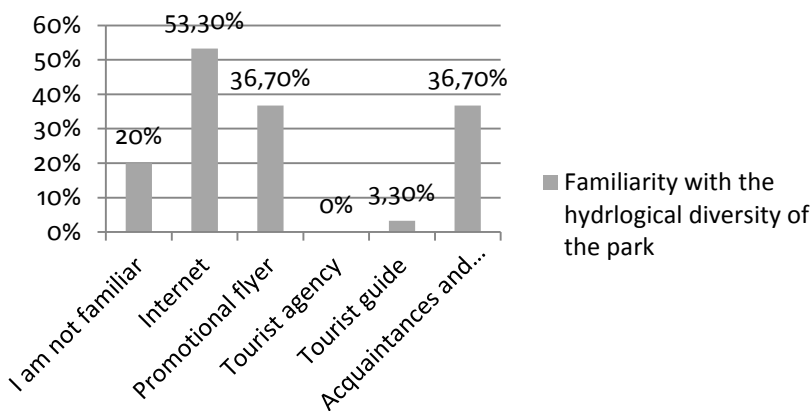

Grafikon 3. Način informiranja o bioraznolikosti parka

Figure 3 Methods of informing about the biodiversity of the park

Zabrinjava da niti jedan ispitanik nije informiran preko turističkih agencija, što govori o nezainteresiranosti agencija ili pak o nedovoljnoj stručnosti po ovom pitanju.

Nadalje, na pitanje o načinu upoznatosti posjetitelja s **hidrološkim posebnostima** parka gdje se također može dati više odgovora odgovori su prilično isti kao i u prethodna dva pitanja, a ono što opet žalosti je činjenica da nitko nije upoznat putem turističkih agencija (Figure 4).

Grafikon 4. Način informiranja o hidrološkoj raznolikosti parka

Figure 4 Method of informing about the hydrological diversity of the park

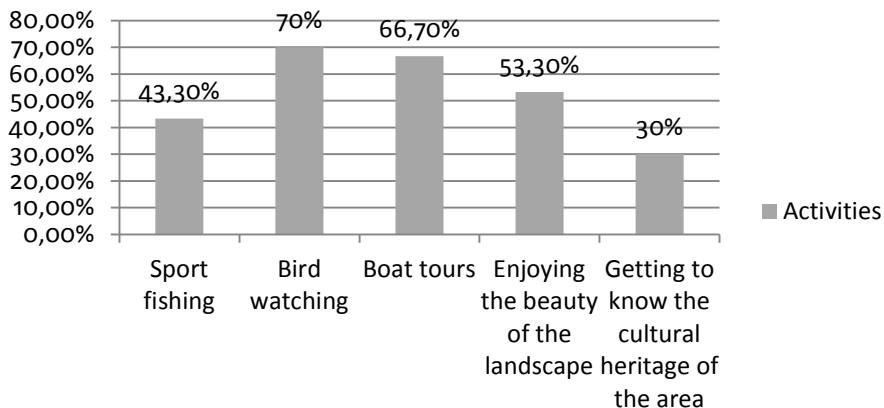
Odgovori na pitanje o informiranju o hidrološkoj raznolikosti kao temeljnom fenomenu parka pokazuju kako je najveći broj ispitanika informacije o hidrološkoj raznolikosti dobio putem Interneta (53,3 %), zatim preko poznanika i prijatelja (36,7 %), te putem promotivnog letka (36,7 %), a čak 20 % je odgovorilo kako nije upoznato sa hidrološkim posebnostima parka.

Slijedio set od 3 pitanja glede krajobraznog, biološkog i hidrološkog bogatstva, ali *nakon posjeta parku*, pri čemu su posjetitelji bili decidirani. Čak 93,3 % posjetitelja misli kako Park prirode Hutovo blato ima iznimno bogatu krajobraznu, biološku i hidrološku raznolikost. Iz tih odgovora možemo zaključiti da su praktički svi dionici u promoviranju prirodne baštine, odnosno kreiranja turističkog proizvoda Hutova blata zakazali, jer posjetitelji tek nakon dolaska i obilaska parka shvate da se u parku krije riznica krajobrazne ljepote, bioraznolikosti i bogatstva voda.

Glede bogatstva ihtiofaune, odnosno ornitofaune ispitanici su u 66,7 % slučajeva odgovorili kako su znali da je Hutovo blato bogato ribljim vrstama, dok je (83,3 %) odgovorilo je kako su znali da je Hutovo blato bogato različitim ptičjim vrstama.

Na pitanja da li biološka, krajobrazna i hidrološka raznolikost pridonosi razvoju turizma, najveći broj ispitanika (96,7 %) odgovorilo je pozitivno, odnosno kako smatraju da mogu pridonijeti razvoju turizma. Ovo je jasan odgovor svim dionicima u kreiranju turističkog proizvoda da sustavno počnu raditi na kreiranju novog i prepoznatljivog turističkog proizvoda s obzirom na biološku, krajobraznu i hidrološku raznolikost kao što su: Wildlife tourism (Birdwatching tourism), Ecotourism, Nature-Based tourism and Adventure tourism, a u okruženju agriturizam, ekoagriturizam, seoski turizam, ruralni turizam i kulturni turizam u svim svojim formama i varijacijama.

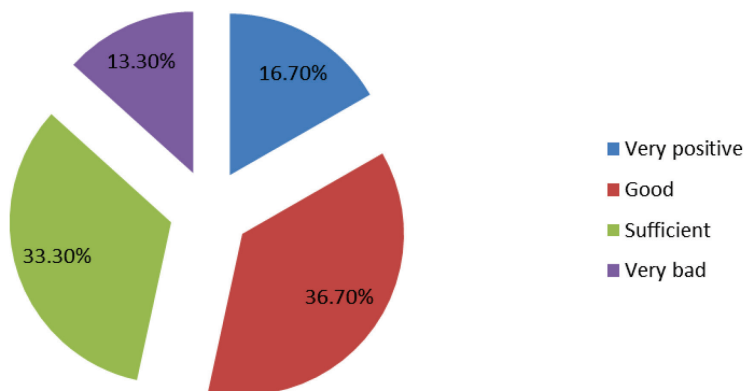
Na pitanje o aktivnostima u kojima su sudjelovali u Parku prirode Hutovo blato dobiveni su različiti odgovori prikazane u figure 5.

Grafikon 5. Aktivnosti koje posjetitelji prakticiraju u parku
 Figure 5 Activities the visitors practiced in the park

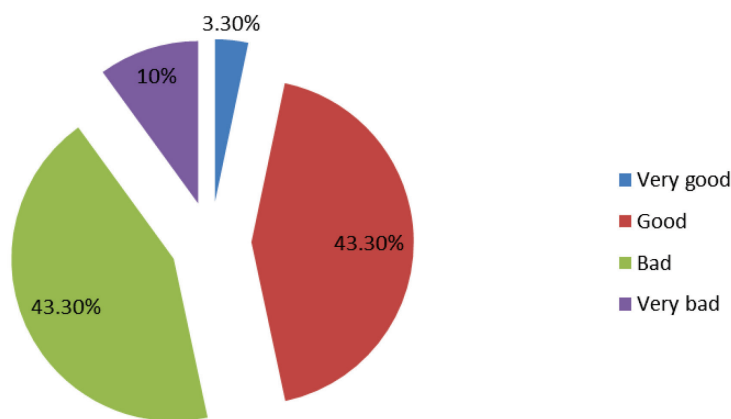
Najviše posjetitelja, kako se moglo i i pretpostaviti odgovorilo je kako su aktivno promatrali ptice (70 %) i koristili ture brodom 66,7 %. U životopisnom krajobrazu uživalo je 53 % posjetitelja, dok je 43,3 % ispitanika odabralo sportski ribolov kao aktivnost, a tek 30 % upoznavanje kulturne baštine parka. Ovi nam odgovori potvrđuju sve izrečeno u prethodnom pitanju.

Interakcija s prirodom kao jednim od 5 preduvjeta za implementaciju ekoturizma, također je testirana (Figure 6).

Grafikon 6. Stavovi posjetitelja o interakciji s prirodom u parku
 Figure 6 Visitors' attitudes regarding the interaction with nature in the park

Odgovori su bili jako raznoliki tako je 16,7 % ispitanika odgovorilo kako misle da je interakcija s prirodom jaka odnosno pozitivna, 36,7 % ispitanika odgovorilo je da misle kako je interakcija s prirodom dobra, zatim 33,3 % ispitanika misli kako je interakcija s prirodom dovoljna, a 13,3 % misli kako je interakcija s prirodom vrlo loša. Budući je 13,3 % ispitanika dalo negativnu ocjenu, za njih se trenutno ne može implementirati ekoturizam. Sugestija ovih pitanja koja se prvenstveno odnose na implementaciju ekoturizma da se zaista mora poraditi da interakcija posjetitelja s prirodom bude bolja, na način da se eliminiraju vrlo loša i loša interakcija. Tek tada možemo govoriti o stvaranju ekoturističkog proizvoda PP Hutovo blato. Isto tako je sudjelovanju lokalne zajednice i interakcije s posjetiteljima jedan od preduvjeta za razvoj ekoturizma.

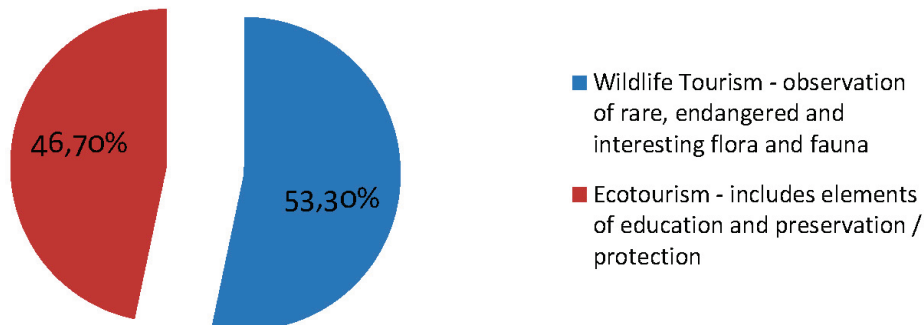

Grafikon 7. Interakcija posjetitelja s prirodom

Figure 7 Visitors' interaction with the local community

Iz figure 7 je vidljivo da samo 3,3 % posjetitelja smatra kako je interakcija jako dobra. Čak 43,3 % posjetitelja smatra kako je sudjelovanje lokalne zajednice i interakcija s posjetiteljima dobra, a isto toliko postotak smatra kako je ona slaba. Oko 10 % posjetitelja smatra kako je sudjelovanje lokalne zajednice i interakcija s posjetiteljima jako loša (ne možemo govoriti o implementaciji ekoturizma). Iz odgovora ispitanika možemo zaključiti da se posebno mora poraditi na interakciji posjetitelja i lokalnog stanovništva, jer bez dobre interakcije ne možemo govoriti o uspješnosti ekoturističkog proizvoda parka.

Slijede 2 pitanja o oblicima turizma koji bi se mogli implementirati u parku s obzirom na biološku, odnosno krajobraznu raznolikost.

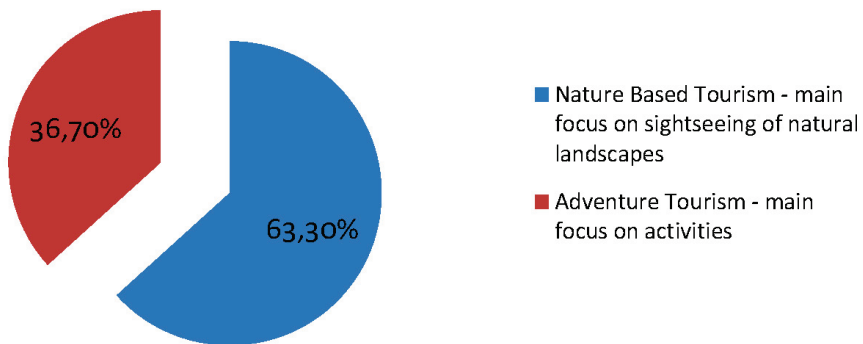

Grafikon 8. Odgovori na pitanja o oblicima turizma koji bi se mogli razvijati s obzirom na bioraznolikost u parku

Figure 8 Responses to the question regarding the forms of tourism could be developed considering the biodiversity in the park

U pitanju o oblicima turizma koji bi se mogli implementirati s obzirom na biološku raznolikost u parku, dana je mogućnost odabira jedne od dviju opcija (Figure 8). Prva su aktivnosti koje se tiče biljnog i životinjskog svijeta u funkciji turizma odnosno wildlife turizma koji obuhvaća promatranje rijetkih, ugroženih i zanimljivih biljnih ili životinjskih vrsta (Bird watching i sl.) te je tu opciju odabralo 53,3 % posjetitelja. Druga opcija je ekoturizam koji uključuje elemente edukacije i očuvanja/zaštite. Budući opciju ecotourism podržava 46,7 % posjetitelja valja poraditi na eliminaciji negativnih čimbenika, kao što su to interakcija u prirodi, interakcija domaćina i posjetitelja, ekološka i ekonomska održivost.

Sljedećim pitanjem istraživalo se koji bi se oblici turizma mogli implementirati s obzirom na krajobraznu i hidrološku raznolikost u parku (Figure 9).

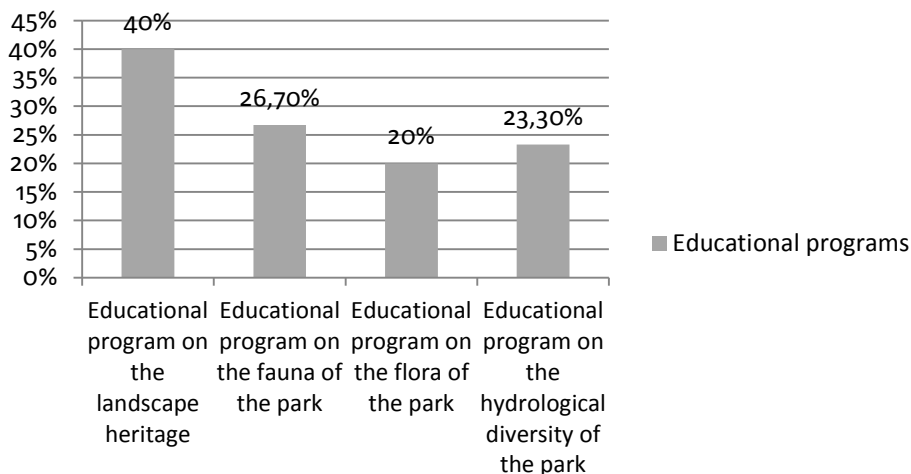
Grafikon 9. Odgovori na pitanje koji bi se oblici turizma mogli razvijati s obzirom na krajobraznu i hidrološku raznolikost parka

Figure 9 Responses to the question regarding the forms of tourism that could be developed given the landscape and hydrological diversity of the park

Skori 2/3 ispitanika (63 %) daju prednost Nature based Tourism, odnosno aktivnostima koje bi se mogle razviti, s naglaskom na razgledavanju pitoresknih prirodnih krajobraza, dok je 36,7 % odabralo avanturistički turizam kao aktivnost za koju smatraju da bi se mogla razviti s obzirom na krajobraznu i hidrološku raznolikost parka.

Zadnjim pitanjem se u anketi ispitivalo mišljenje posjetitelja o edukacijskim programima koje bi željeli doživjeti kao dio turističke ponude u parku.

Grafikon 10. Odgovori na pitanje koji bi edukativni program posjetitelji željeli doživjeti kao dio turističke ponude u parku

Figure 10 Responses to the question regarding the educational program visitors would like to experience as a part of the tourist offer in the park

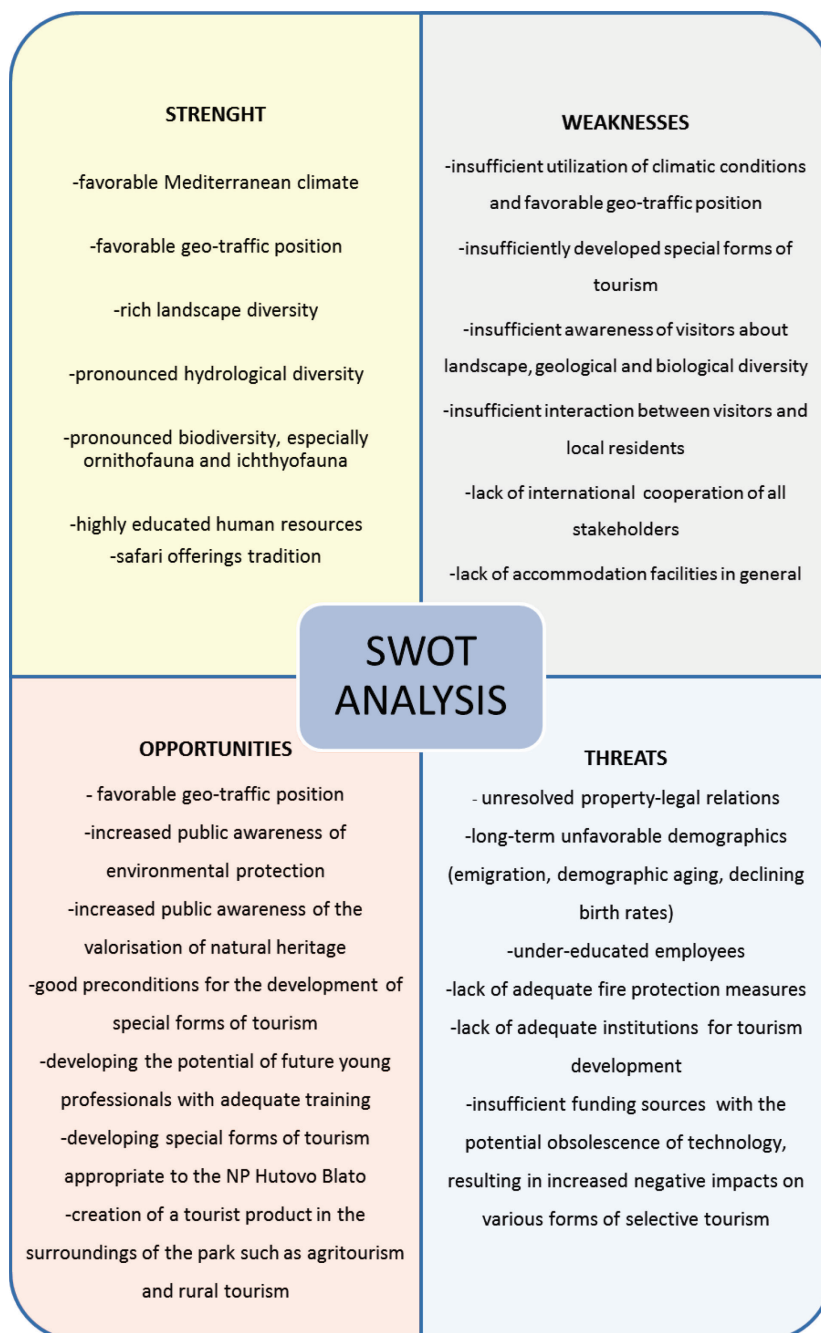
Iz figure 10 se može iščitati kako bi najveći broj ispitanika (40 %) željelo edukacijski program o krajobraznom bogatstvu parka uvrstiti u turističku ponudu, zatim 26,7 % smatra kako bi bilo dobro u ponudu uvrstiti edukacijski program o fauni parka. Oko 23 % ispitanika pokazuje zanimanje za edukacijski program o hidrološkoj raznolikosti parka, dok 20 % ispitanika bi željelo u turističku ponudu uvrstiti edukacijski program o flori Parka prirode Hutovo blato. Svi ovi odgovori nam sugeriraju kako bi se trebalo ozbiljno pozabaviti osmišljavanjem jedinstvenog turističkog proizvoda koji bi obuhvaćao posebne oblike turizma primjerene parku kao što su: Wildlife tourism, Ecotourism, Nature Based Tourism and Adventure tourism.

Dubinski intervju

Dubinski intervju je načinjen sa stručnim voditeljem u parku, te donosimo fragmente bitne za ovaj rad. Turistički potencijali ovog Parka su iskorišteni svega 10 %. Jedino možemo biti zadovoljni posjetima učenika za koje organiziramo jednodnevne izlete uključujući fotosafari-vožnju brodicama. Zanimljiva ponuda je treasure-hunt utrka: traženje blaga jezerima Hutova blata koja se najčešće koristi u svrhu team buildinga kao i utrka brodicama u istu svrhu. Promatranje ptica je simbolično. U mjesecu svibnju održana je ekološka akcija s nazivom „Očistimo Hutovo blato zajedno“ u cilju očuvanja bioraznolikosti, zdravlja ljudi i brojnih besplatnih usluga koje nam pruža ekosustav Hutova blata. Najveći problem je promijenjen vodni režim, a posljedica čega je obraštanje i zamuljivanje vodotoka i prirodnih jezera, slaba prohodnost i plovnost za potrebe odvijanja zaštite i turističkih djelatnosti, te visoka opasnost od požara i gubitak biološke raznolikosti.

SWOT analiza

SWOT analiza (Strengths, Weaknesses, Opportunities, and Threats) procjenjuje odnose snaga i slabosti te prilika i prijetnji važnih za razvoj Parka prirode Hutovo blato u cjelini. Snage se odnose na resurse, sposobnosti i područja Hutova blata koji se mogu iskoristiti u razvoju, s najvećim mogućnostima za uspjeh. Slabosti ukazuju koja područja, resurse i sposobnosti koje onemogućuju razvoj Parka prirode Hutovo blata dok su prilike područja, resursi i sposobnosti koje bi se mogle iskoristiti za razvoj (povećati snage i/ili smanjiti slabosti) te prijetnje koje se odnose na područja, resurse i sposobnost koje mogu ugroziti razvoj (smanjiti snage i/ili povećati slabosti).

RASPRAVA / DISCUSSION

Istraživanje nam sugerira da prirodno bogatstvo PP Hutovo blato nije vidljivo s obzirom na potencijale, koje su prepoznali i sami posjetitelji parka. Tijekom posjeta posjetitelji su spoznali iznimno biološko bogatstvo, krajobraznu razigranost i hidrološko bogatstvo. Iz odgovora posjetitelja naprosto vapi potreba za osmišljenim edukacijskim programima koji bi pomogli posjetiteljima u boljem poznavanju biološke, krajobrazne i hidrološke baštine Parka. U prilog tome zanimljivi su odgovori na pitanje o tome da li posjetitelji smatraju kako postojeća biološka, krajobrazna i hidrološka raznolikost može pridonijeti razvoju turizma, gdje su gotovo svi ispitanici odgovorili pozitivno (97 %). Nadalje, 47 % ispitanika misli kako je interakcija s prirodom trenutno vrlo loša, odnosno dovoljna. Na interakciji se mora poraditi jer je ona jedan od pet čimbenika uspješnog ekoturizma (Gaymans & Hikes, 1996.), kao i ostalih posebnih oblika turizma u zaštićenim područjima. Glede aktivnosti koje mogu upražnjavati posjetitelji posebice ističu promatranje ptica i ture brodom, zatim sportski ribolov, uživanje u krajobraznim ljepotama i na kraju upoznavanje kulturne baštine kraja koja je nezaobilazna u ekoturizmu i kulturnom turizmu (Honey, 1999.). Interakciju lokalne zajednice i posjetitelja (43,3 %) ocjenjuje dobrom, isto toliko smatra da je slaba, a 10 % jako loša, što nam sugerira potrebu sudjelovanja lokalnog stanovništva u raznim aktivnostima čime bi se poboljšala ta interakcija. Ovom kratkom anketom pokazalo se ipak kako je turizam u Parku prirode Hutovo blato tek u začecima, te se nameće potreba suradnje svih dionika u kreiranju novog, prepoznatljivog i autentičnog turističkog proizvoda s time da se kao posebni oblici turizma primjereni parku nameću, Wildlife tourism, Nature based tourism, Ecotourism i Adventure tourism. To nam sugerira i intervju s direktorom parka kako su turistički potencijali tek oko 10 % iskorišteni (samo 11 000 posjetitelja u 2017.) i to uglavnom posjetitelji iz bliže okolice (BiH i Hrvatska). Ovaj jedinstveni močvarni biser Mediterana mora se otvoriti inozemnim posjetiteljima željnim pitoresknog okruženja u kojem mogu upražnjavati svoje aktivnosti i otkrivati sklonosti za koje nisu ni bili svjesni da ih posjeduju. Kada se vrate kući, stječu osjećaj jačanja ega ili prestiža prepričavajući svoje iskustvo pustolovnih aktivnosti ljudima koje poznaju (Jin, et. al., 2019.; Dann, 1977.; Lundberg, 1972.). Domaći turoperatori trebali bi osmisлити inicijative za izgradnju povjerenja i reputacije poboljšanjem znanja i vještina trenera/vodiča pustolovnih avantura, logističke podrške, aranžmana za hitnu medicinsku pomoć i evakuaciju (Buckley, 2006.)

Glede istraživačkog pitanja o biodiversity parka kao osnovi razvoja turizma, nedvojbeno je, područje parka iznimno je bogato ihtiofaunom, ornitofaunom i ostalom faunom, te biljnim vrstama svojstvenim močvarnim područjima mediteranskog tipa, koja ima otvoren sustav jezera i potoka te bujnu vegetaciju tršćaka i vlažnih livada. U parku postoji i velik broj endema, stoga Wildlife tourism ima posebno mjesto s obzirom na brojnu ornitofaunu i ihtiofaunu, što su pokazali odgovori ispitanika (53,3 %) i samog ravnatelja parka. Odgovori posjetitelja po ovom pitanju su u suglasju s drugim istraživanjima (McNeely et al. 2004.; Granquist & Nilsson, 2013.; Nilsson, 2012.). Glede istraživačkog pitanja može li landscape diversity biti osnova razvoja turizma, odgovor je pozitivan. Jasno i nedvosmisleno ispitanici potvrđuju da je krajobrazna raznolikost temeljnica razvoja Natura based tourism (63,3 %), Adventure tourism (36,7 %) and Ecotourism (46,7 %). Geografska pozicioniranost čini ga pogodnim za razvoj bliskih oblika turizma u i oko parka kao što su agritourism (Vrsaljko and Čukelj, 2015.) i Ecoagritourism (Vrsaljko et al., 2017.). Pri tome je potrebna motivacija i uključenost svih dionika (Jin et al., 2019.). Na treće istraživačko pitanje o očuvanosti biološke i krajobrazne raznolikosti nedvojbeno je da stanje očuvanosti nije zadovoljavajuće, jer se događaju devijacije kao što su krivolov, neodržavanje plovnih putova, zaraštanje i požari koji narušavaju krhku ravnotežu biodiversity and landscape of the park, a kao rezultat nedostatka financijskih sredstava za materijalne i ljudske potencijale (Gaymans & Hikes, 1996.; Buckley, 2004.). Unaprjeđenju stanja u parku zahtijeva sveobuhvatnu analizu postojećeg stanja krajobrazne raznolikosti, biološke raznolikosti i hidrološke raznolikosti i to s obzirom na rastuće klimatske promjene, antropogeni utjecaj u samom parku, razinu ugroze vrsta, hidro energetske prijetnje, politički ustroj i ciljeve kojima stremi stručna i znanstvena javnost. Iz analize dostupnih literarnih podataka, institucionalnih podataka, provedene ankete, SWOT analize i intervjuja možemo iščitati potrebu za osmišljenim turističkim proizvodom primjerenim za PP Hutovo blato koji će uvažavati temeljne odrednice parka. Vodeći se holističkim pristupom kao primjereni oblici turizma koje treba s mjerom implementirati su: Wildlife tourism, Ecotourism, Nature based tourism And Adventure tourism. Oko samog parka se mogu implementirati kao posebni oblici turizma Agritourism (Ecoagritourism), Rural tourism and Cultural tourism u svim svojim formama i varijacijama.

LITERATURA

1. Arlettaz, R., Patthey, P., Baltic, M., Leu, T., Schaub, M., Palme, R. and Jenni-Eiermann, S. (2007.): Spreading free-riding snow sports represent a novel serious threat for wildlife. *Proc. R. Soc. B.*, 274: 1219–1224.
2. Ballantyne, R., Packer, J., & Hughes, K. (2009.): Tourists' support for conservation messages and sustainable management practices in wildlife tourism experiences. *Tourism Management*, 30(5): 658–664.
3. Balmford, A., Beresford, J., Green, J., Naidoo, R., Walpole, M. and Manica, A. (2009). A Global Perspective on Trends in Nature-Based Tourism. *Plos Biology* 7, (6): 1-6.
4. Barja, I., Silván, G., Rosellini, S., Piñeiro, A., González-Gil, A., Camacho, L. and Illera, J.C. (2007.): Stress physiological responses to tourist pressure in a wild population of European pine marten . *J Steroid Biochem Mol Biol* ., 104:136–142.
5. Buckley, R. (2004.): Environmental impacts of ecotourism. Wallingford, Oxfordshire, UK: CABI Pub.
6. Buckley, R. (2006.): Adventure tourism. Cambridge, MA, USA: CABI Pub.
7. Cater, E. (1993.): Ecotourism in the third World : Problems for Sustainable Tourism development. *Tourism Management* 85, 90.
8. Ceballos-Lascurain, H. (1998.): Birdwoching and Ecotourism. *The Ecotourism Society Newsletter* 1, 1-3.
9. Chow, I., & Murphy, P. (2008.): Travel activity preferences of Chinese outbound tourists for overseas destinations. *Journal of Hospitality and Leisure Marketing*, 16(1-2): 61–80.
10. Dann, G. M. S. (1977.): Anomie, ego-enhancement and tourism. *Annals of Tourism Research*, 4(4): 184–194.
11. Dutta, D.M., & Dutta, A. (2013.): A Study on Adventure Tourism as an Emergent Sector in West Bengal. University of Burdwan. Retrieved October 15, 2018.
12. Ellenberg, U., Setiawan, A. N., Cree, A., Houston, D.M. and Seddon, P. J. (2007.): Elevated hormonal stress response and reduced reproductive output in Yellow-eyed penguins exposed to unregulated tourism. *Gen Comp Endocrinol*, 152: 54–63.
13. Fennel, D. (2013.): Ecotourism. London: Routledge.
14. Fennel, D. (1999.): Ecotourism: An Introduction. London: Routledge.

15. Frost, W. and Hall, C. M. (2012.): *Tourism and National Parks International Perspectives on Development, Histories and Change*. Routledge.
16. Gaymans, H. and Hikes, V. (1996.): Five parameters of Ecotourism. *The Ecotourism Equation: Measuring the Impacts*, Bulletin 99: 160-169.
17. Granquist, S.M. and Nilsson, P.Å. (2016.): Who's watching whom? An interdisciplinary approach to the study of seal-watching tourism in Iceland. *Journal of Cleaner Production* 111: 471–478.
18. Green, R. J. and Giese, M. (2004.): Negative effects of Wildlife Tourism on Wildlife. In Higginbottom, K. (ed) *Wildlife Tourism: Impacts, Management and Planning* (pp.81-97). Australia: Common Ground Publishing in association with the Cooperative Research Centre for Sustainable Tourism.
19. Haegeli, P. and Pröbstl-Haider, U. (2016.): Research on personal risk in outdoor recreation and nature-based tourism. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 13: 1-9.
20. Haegeli, P. and Pröbstl-Haider, U. (2016.): Risk in Outdoor Recreation and Nature Based Tourism. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 13: 1-90.
21. Harrison, L. C. and Husbands, W. (1996.): *Practising Responsible Tourism: International Case Studies in Tourism Planning, Policy and Development*. New York: John Wiley.
22. Haukeland, J. (2011.): Tourism stakeholders' perceptions of national park management in Norway. *Journal Of Sustainable Tourism*, 19(2): 133-153.
23. Haukeland, J., Daugstad, K., & Vistad, O. (2011.): Harmony or Conflict? A Focus Group Study on Traditional Use and Tourism Development in and around Rondane and Jotunheimen National Parks in Norway. *Scandinavian Journal Of Hospitality & Tourism*, 1113-37.
24. Higginbottom, G. M. A. (2004a). Sampling issues in qualitative research. *Nurse Researcher*, 12: 7-19.
25. Holden, A. (2000.): *Environment and Tourism*. London: Routledge.
26. Honey, M. (1999.): *Ecotourism and Sustainable Development: Who Owns Paradise?* Washington DC, USA: Island Press.
27. Jin, X., Xiang, Y., Weber, K. & Liu, Y. (2019.): Motivation and involvement in adventure tourism activities: a Chinese tourists' perspective. *Asia Pacific Journal of Tourism Research* , 24, (11): 1066–1078.
28. Juutinen, A., Mitani, Y., Mäntymaa, E., Svento, R. (2011.): Combining ecological and recreational aspects in national park management: A choice experiment application. *Ecological Economics* 70(6): 1231-1239.

29. Lee, S., Lee, S., & Lee, G. (2014.): Ecotourists' Motivation and Revisit Intention: A Case Study of Restored Ecological Parks in South Korea. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 19(11): 1327–1344.
30. Lertwannawit, A. and Anuwichanont, J. (2011.): Tourists' Expectation And Perception Towards Environmental Issue Management For Green Tourism Of Khao Yai National Park. *International Business & Economics Research Journal*, 10(9): 41-46.
31. Lundberg, D. E. (1972.): Why tourists travel. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 12(4): 64–70.
32. Marschall, S., Granquist, S.M. and Burnse, G.L. (2017.): Interpretation in wildlife tourism: Assessing the effectiveness of signage on visitor behaviour at a seal watching site in Iceland. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism* 17: 11–19.
33. McNeely, J. A., Harrison, J. and Dingwall, P. (1994.): Introduction: Protected areas in the moder world. *Protecting nature: Regional Rewiews of Pritected Areas*, 1-28.
34. Newsome, D., Moore, S. A. and Dowling, R. K. (2013.): *Natural area tourism: Ecology, impacts and management*, second edition.
35. Nilsson P-Å (2012.): *Tourist Background and Local Acceptance*. Akureyri, Iceland: ICTR, University of Akureyri.
36. Plummer, R., Fennell, D.A. (2009.): Managing protected areas for sustainable tourism: Prospects for adaptive co-management. *J. Sustain. Tour.* 17: 149–168.
37. Reynolds, P. C. and Braithwaite, D. (2001.): Towards a conceptual framework for wildlife tourism. *Tourism Management*, 22 (1): 31-42.
38. Shaccley, M. (1996.): *Wildlife Tourism*. London: International Thomas Buisness Press.
39. Siikamäki, P., Kangas, K., Paasivaara, A. and Schroderus, S. (2015.): Biodiversity attracs visitors to national parks. *Biodivers Conserv* 24: 2521-2534.
40. Smith, V. L. and Eadington, W. R.(1992.): *Tourism Alternatives: Potentials and Problems in the DEvelopment of Tourism*. Philadelphia: International Academyfor the stady of Tourism, Univeristy of Pennsylvania Press.
41. Taczanowska, K., González, L-M., García-Massó, X., Zieba, Z., Brandenburg, C., Muhar, M., Pellicer-Chenoll, M., and Toca-Herrera, J-L. (2019.): Nature-based Tourism or Mass Tourism in Nature? Segmentation of Mountain Protected Area Visitors Using Self-Organizing Maps (SOM). *Sustainability*, 11: 1-13.

42. Tarjuelo, R., Barja, I., Morales, M.B., Traba, j., Benítez-López, A., Casas, F., Arroyo, B., Delgado, M.P. and Mougeot, F. (2015.): Effects of human activity on physiological and behavioral responses of an endangered steppe bird. *Behavioral Ecology*, 26 (3): 828–838.
43. Tutman, P., Glamuzina, P., Dulčić, J., Zovko, N., (2012.): Ihtiofauna močvare Hutovo blato (donji tok rijeke Neretve) stanje i ugroženost“, *Croatian Journal of Fisheries*, 70 (4) : 169-185.
44. Vrsaljko, A., Bunja, Đ. and Santrić, M. (2019.): Landscape and Biodiversity of the Moslavina Gora Regional Park as a Paradigm for the Development of Special Forms of Tourism. *Agronomski glasnik*, 81(3): 145-171.
45. Vrsaljko, A. and Čukelj, N. (2015.): Natural and Cultural Heritage as a Paradigm for Agrotourism Development in Krapina-Zagorje County. *Agriculturae Conspectus Scientificus*, 80 (4): 229-238.
46. Vrsaljko, A. and Viljac, M. (2016.): Comparison of Agritourism in Split-Dalmatia County and in Bavaria. *Agronomski glasnik*, 77 (4-6): 185-206.
47. Vrsaljko, A., Turalija, A., Grgić, I. and Zrakić, M. (2017.): Organic Agriculture as a Precondition for Development of Eco-agrotourism on the Islands-a Case Study of Korčula Island. *Journal of Central European Agriculture*, 18 (3): 733-748.
48. Wearing, S. and Neil, J. (1999.): *Ecotourism: Impacts, Potentials and Possibilities*. Oxford: Butterworth-Heinemann. West Bengal. University of Burdwan. Retrieved October 15, 2018 from.
49. Wilson EO (1984.): *Biophilia*. Harvard University Press, Cambridge.

Adresa autora – Author's address:

Dr. sc. Anđelko Vrsaljko,

e-mail: avrsalj@unizd.hr

University of Zadar

Department of Teacher and Preschool Teacher Education,

Franje Tuđmana 24i

23000 Zadar, Croatia

Primljeno – Received:

25.10.2022.

